

فصلنامه علمی تخصصی فقه و حقوق معاصر

سال دوازدهم- بهار ۱۴۰۵- شماره ۳۵-ص ۱۱۲-۱۳۳

بررسی و تحلیل ادله حدیثی جهاد از منظر امامیه

محمدحسین محمدزاده^۱

چکیده:

هدف: هدف از این پژوهش آن است که ادله حدیثی جهاد از منظر امامیه را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد روش(ها): این پژوهش با روش مطالعات کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شده است که با مراجعه به ادله ی روایی و حدیثی اطلاعات لازم به دست آمده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. یافته(ها): جهاد در اسلام یکی از مفاهیم اساسی است که در متون دینی و فقهی به‌طور گسترده مورد بحث قرار گرفته است. برای درک صحیح از جهاد نظامی، لازم است به مبانی دینی و عقلانی آن پرداخته شود، زیرا جهاد، به‌ویژه در قالب جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی، همواره از جنبه‌های مختلف فقهی و فلسفی قابل بررسی است. در فقه امامیه، جهاد به‌طور عمده به دو نوع تقسیم می‌شود: «جهاد ابتدایی» و «جهاد دفاعی». جهاد ابتدایی به معنای جهاد در جهت گسترش اسلام و دعوت به دین است. جهاد ابتدایی در واقع، جهاد در برابر کسانی است که به اسلام دعوت نمی‌شوند و به نوعی سران کفر و دشمنان اصلی دین را هدف قرار می‌دهد. در مقابل، جهاد دفاعی در صورتی واجب می‌شود که مسلمانان مورد تهدید یا تهاجم قرار بگیرند و در این شرایط، جهاد برای دفاع از جان، مال و دین مسلمانان به یک تکلیف ضروری تبدیل می‌شود. پرسش اصلی این پژوهش عبارت است از اینکه: «مبانی حدیثی جهاد از منظر امامیه چیست؟» نتیجه گیری: بررسی ها در این پژوهش های حاکی از آن است که روایات اسلامی به صورت گسترده و ویژه ای به مقوله جهاد پرداخته است. در برخی روایت از فضیلت جهاد سخن گفته شده است به عنوان نمونه: محبوبیت قطره دم فی سبیل الله نزد خداوند، تطهیر سیئات، اشرف الاعمال، فوق کل بر، عماد الدین و باب الجنه از جمله فضائل برشمرده برای جهاد در روایات است. همچنین از منظر برخی روایات جهاد چهار شاخه دارد: امر به معروف، نهی از منکر، پایداری در جبهه های جنگ و دشمنی با تبهکاران. در روایات اسلامی نیز مقوله ترک جهاد دارای آثار و پیامدهایی بیان شده است: اول: جامه

^۱- دانش پژوه سطح ۳(کارشناسی ارشد) فقه و اصول حوزه علمیه، تهران، ایران.

خواری بر جان انسان، دوم: فقر در معیشت، سوم: محو دین. بنابراین فریضه جهاد یکی از مهمترین فرایضی است که در روایات اسلامی مورد تاکید قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: جهاد، جهاد ابتدایی، جهاد دفاعی، روایات اسلامی.

۱. مقدمه

جهاد در اسلام یکی از مفاهیم اساسی است که در متون دینی و فقهی به طور گسترده مورد بحث قرار گرفته است. برای درک صحیح از جهاد نظامی، لازم است به مبانی دینی و عقلانی آن پرداخته شود، زیرا جهاد، به ویژه در قالب جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی، همواره از جنبه‌های مختلف فقهی و فلسفی قابل بررسی است. در فقه امامیه، جهاد به طور عمده به دو نوع تقسیم می‌شود: «جهاد ابتدایی» و «جهاد دفاعی». جهاد ابتدایی به معنای جهاد در جهت گسترش اسلام و دعوت به دین است. امام خمینی (ره) این نوع جهاد را به عنوان تکلیفی ضروری برای مسلمانان در مقابله با کفر و برای برپایی کلمه توحید و اجرای احکام اسلام بر روی زمین تعریف کرده است. جهاد ابتدایی در واقع، جهاد در برابر کسانی است که به اسلام دعوت نمی‌شوند و به نوعی سران کفر و دشمنان اصلی دین را هدف قرار می‌دهد. در مقابل، جهاد دفاعی در صورتی واجب می‌شود که مسلمانان مورد تهدید یا تهاجم قرار بگیرند و در این شرایط، جهاد برای دفاع از جان، مال و دین مسلمانان به یک تکلیف ضروری تبدیل می‌شود.

این تقسیم‌بندی در فقه امامیه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا جهاد ابتدایی را به عنوان اقدامی مشروع در دفاع از اسلام و مقابله با دشمنان خارجی در نظر می‌گیرد. امام خمینی در تحلیل این مسأله، تأکید زیادی بر جهاد دفاعی داشته و آن را به عنوان یک فریضه ضروری و اجتناب‌ناپذیر در برابر تهدیدات خارجی قرار می‌دهد. این تأکید بر جهاد دفاعی ناشی از نگرانی برای حفاظت از اسلام و مسلمانان در برابر حملات دشمنان است. در حالی که در فقه اهل سنت، دیدگاه‌ها نسبت به جهاد ابتدایی و دفاعی تا حدودی متفاوت است. بسیاری از فقهای اهل سنت، هیچ‌گونه تفاوتی بین جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی قائل نیستند و تمام جنگ‌ها و مبارزات در راه گسترش اسلام را به عنوان جهاد واجب می‌دانند. به علاوه، در بعضی مکتب‌های اهل سنت، جهاد در راستای گسترش کلمه اسلام و دعوت به دین به عنوان یک فریضه ضروری و عمومی در نظر گرفته می‌شود که تمامی مسلمانان باید در آن شرکت کنند. در بررسی ادله فقهی، قرآن و روایات نقش بسیار مهمی در تبیین جهاد دارند. آیات قرآن در مورد جهاد به ویژه آیات سوره‌های توبه، انفال و فرقان، و همچنین روایات متعددی که از پیامبر اسلام (صلی - الله علیه و آله علیه السلام) و اهل بیت (علیهم السلام) نقل شده است، همگی بر وجوب جهاد در مواقع خاص تأکید دارند. قرآن کریم، به ویژه در آیات جهاد، به مسلمانان دستور می‌دهد که در برابر دشمنان اسلام از خود دفاع کنند و در صورت امکان،

برای گسترش اسلام اقدام کنند. برای مثال، آیه ۲۹ سوره توبه به وضوح بر لزوم جهاد در برابر کسانی که از ایمان به اسلام سرباز می‌زنند، اشاره دارد. از سوی دیگر، استدلال‌های عقلی نیز در فقه اسلامی برای توجیه جهاد مطرح شده است. از دیدگاه فقهی، دفاع از خود و دیگر مسلمانان در برابر تهاجم‌های خارجی از ضروریات است. عقل حکم می‌کند که در صورتی که دشمنان دین و مسلمانان به سرزمین‌های اسلامی حمله کنند، مسلمانان باید در برابر این تهدیدات ایستادگی کنند و از دین، سرزمین و کرامت مسلمانان دفاع کنند. به علاوه، در فقه اسلامی، کشورداری و تأمین امنیت جوامع اسلامی از دیگر دلایلی است که در جواز جهاد مورد استناد قرار می‌گیرد. بر اساس اصول فقهی، جهاد در راستای حفظ امنیت و بقای جامعه اسلامی ضروری است.

۲. مفهوم شناسی جهاد

ریشه «جهاد» در زبان عربی به صورت ثلاثی مجرد «جَهَدَ» و ثلاثی مزید «جَاهَدَ» به کار رفته است. در فرهنگ لغت لسان العرب، واژه «جهاد» به معنای «نهایت توان، مشقت، کوشش شدید و طاقت‌فرسا» تعریف شده است.^۲ همچنین، راغب اصفهانی در مفردات الفاظ قرآن، این واژه را به معنای بذل طاقت برای دستیابی به هدف، خواه در زمینه مادی یا معنوی، بیان می‌کند.^۳ از سوی دیگر، در فرهنگ‌های دیگر مانند المعجم الوسیط، «جهاد» به معنای کشش بدنی یا روحی همراه با سختی معرفی شده است.^۴ در صحاح آمده است: «الْجَهْدُ وَالْجُهْدُ: الطَّاقَةُ. وَ قَرِيٌّ: وَ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جَهْدَهُمْ وَ جُهْدَهُمْ. قَالَ الْفَرَاءُ: الْجَهْدُ بِالضَّمِّ الطَّاقَةُ. وَ الْجَهْدُ بِالْفَتْحِ مَنْ قَوْلِكَ: اجْهَدْ جَهْدَكَ فِي هَذَا الْأَمْرِ، أَيْ ابْلُغْ غَايَتَكَ.»^۵ مشتقات این واژه مانند «جهد»، «جهید»، «اجتهاد» و «جهاد» نیز همگی بار معنایی مشترکی از تلاش، کوشش شدید، مشقت و تقابل دارند. این تنوع مشتقات، انعطاف معنایی واژه را نشان می‌دهد و بیانگر آن است که «جهاد» در سطوح مختلف فردی، اجتماعی، نظامی و معرفتی قابل انطباق و تفسیر است.

در قرآن کریم، واژه «جهاد» و مشتقات آن در بیش از ۳۰ آیه آمده و در زمینه‌های مختلفی از جمله جنگ نظامی، مبارزه با دشمنان، تلاش در راه خدا و نیز جهاد با نفس به کار رفته است. یکی از نخستین کاربردهای این واژه در سوره انفال آیه ۷۳ است که می‌فرماید: «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ...»^۶ در اینجا، جهاد همراه با

^۲ محمد بن مکرم ابن منظور، لسان العرب. ۱۴۱۴ق، ج ۳، ص ۱۳۰

^۳ حسین بن محمد راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ۱۴۱۲ق، ص ۱۹۶

^۴ مجموعه من المؤلفین، المعجم الوسیط، ۲۰۰۴، ج ۱، ص ۱۴۲

^۵ أبو نصر الجوهري، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربية، ۱۴۰۷، ۲: ۴۶۰

^۶ انفال، ۷۳

هجرت و ایمان به عنوان امری برجسته و واجب بر مسلمانان مطرح شده است. همچنین، در آیه ۴۱ سوره توبه آمده است: « اَنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ »^۷ این آیه دلالت دارد بر اینکه جهاد فقط نبرد نظامی نیست بلکه بذل مال و جان در راه خدا را شامل می‌شود و بار معنایی آن فراتر از جنگ فیزیکی صرف است. علاوه بر آن، آیه ۶۹ سوره عنکبوت تصریح می‌کند: «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا...»^۸ این آیه نشان می‌دهد که جهاد دارای بار معنوی نیز هست و به عنوان تلاشی معنوی و فکری برای رسیدن به رضای الهی محسوب می‌شود. از این آیه، برخی مفسران نظیر علامه طباطبایی اینگونه برداشت کرده‌اند که جهاد صرفاً به مفهوم جنگ نظامی نیست بلکه هرگونه تلاش صادقانه در راه خدا را در بر می‌گیرد.^۹

در احادیث نبوی نیز واژه «جهاد» کاربردهای متنوعی دارد. مشهورترین نمونه آن، حدیثی است که پیامبر اکرم(صلی- الله علیه و آله علیه السلام) پس از بازگشت از جنگ بدر فرمود: «رجعنا من الجهاد الأصغر إلى الجهاد الأكبر» یعنی ما از جهاد اصغر به سوی جهاد اکبر بازگشتیم.^{۱۰} در این حدیث، جهاد اصغر همان نبرد نظامی و جهاد اکبر مبارزه درونی با نفس و هوای نفس دانسته شده است. این تفکیک در سنت حدیثی موجب توسعه مفهومی جهاد و کاربرد آن در ساحت‌های غیرنظامی نیز شده است. در منابع اهل سنت نیز آمده است: «أفضل الجهاد كلمة حق عند سلطان جائر» یعنی برترین جهاد، گفتن سخن حق در برابر حاکم ستمگر است.^{۱۱} این روایت نیز جهاد را به عرصه سیاسی-اجتماعی بسط داده و آن را نوعی مبارزه برای اصلاح و عدالت معرفی می‌کند. بنابراین، در منابع حدیثی نیز مانند قرآن، جهاد فقط به معنای جنگ و کشتار نیست بلکه طیفی از تلاش‌ها برای تحقق اهداف الهی را شامل می‌شود.

تحلیل لغوی، قرآنی و حدیثی واژه جهاد نشان می‌دهد که این واژه با وجود خاستگاه نظامی و جنگی، به تدریج معنای گسترده‌تری یافته است. در لغت، اصل آن به تلاش و مشقت اشاره دارد. در قرآن، از کاربردهای نظامی تا تلاش معنوی را شامل می‌شود. در سنت حدیثی، علاوه بر جنگ، بر جهاد فرهنگی، سیاسی و اخلاقی نیز دلالت دارد. با توجه به این گستره معنایی، تحلیل‌های فقهی جدید در حوزه فقه جهاد می‌توانند بر این تنوع معنایی تکیه کرده و

^۷ توبه، ۴۱

^۸ عنکبوت، ۶۹

^۹ سید محمدحسین طباطبایی، تفسیر المیزان، ۱۴۱۷ق، ج ۱۶، ص ۲۱۳

^{۱۰} الشیخ الكلینی، الکافی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۵

^{۱۱} محمد بن عیسی ترمذی، السنن، ۱۹۹۸، حدیث ۲۱۷۴

مدل‌های چندلایه از جهاد را توسعه دهند. چنین برداشتی می‌تواند بنیانی قوی برای گسترش مفهوم «جهاد نرم»، «جهاد رسانه‌ای» و «جهاد علمی» در کنار جهاد نظامی فراهم آورد.

در فقه اسلامی، مفهوم «جهاد» دارای معنای اصطلاحی مشخصی است که بر پایه آموزه‌های قرآنی، روایی و فقهی، به مثابه مبارزه مشروع مسلمانان با دشمنان اسلام تعریف می‌شود. به عبارتی؛ گونه‌ای خاص از تلاش یعنی مبارزه کردن در راه خدا با جان، مال و دارایی‌های دیگر خود در نبرد با کافران و باغیان، با هدف گسترش و اعتلای اسلام و برپا داشتن شعائر یا دفاع از آن، را جهاد می‌نامند.^{۱۲} این مفهوم در فقه امامیه و اهل سنت مورد بحث قرار گرفته و در هر دو مکتب فقهی، جهاد ابزاری برای دفاع و گسترش دین تلقی می‌گردد، اما در نحوه تعریف، قلمرو، شروط و مصادیق آن تفاوت‌هایی وجود دارد. در فقه امامیه، جهاد در دو قالب کلی جهاد ابتدایی و دفاعی تقسیم می‌شود. جهاد ابتدایی عبارت است از آغاز جنگ با کفار جهت دعوت آنان به اسلام یا پذیرش شرایط ذمه. این نوع جهاد بدون اذن امام معصوم (علیه‌السلام) مشروع نبوده و در عصر غیبت، به نظر مشهور فقهای امامیه، انجام آن ممنوع است مگر با اذن ولی فقیه جامع‌الشرایط. دلیل این امر را می‌توان در جایگاه خاص امام معصوم در مشروعیت‌بخشی به اعمال حاکمیتی از جمله جهاد دانست. از سوی دیگر، جهاد دفاعی، جهادی است که در پاسخ به هجوم دشمن بر بلاد اسلامی صورت می‌گیرد و واجب عینی بر همه مسلمانان محسوب می‌شود. در این نوع جهاد، نیازی به اذن خاص از امام یا ولی فقیه وجود ندارد. از نظر فقهی، جهاد دفاعی به عنوان یک تکلیف فوری برای دفاع از جان، مال، ناموس و دین شناخته شده است. نکته مهم در فقه امامیه، ارتباط وثیق جهاد با مفاهیم حکومت اسلامی و ولایت فقیه است. امام خمینی در آثار خود مانند «تحریر الوسیله» و «کتاب البیع»، جهاد را یکی از شئون ولایت فقیه در عصر غیبت می‌داند، مشروط بر آنکه شرایط عینی و شرعی آن فراهم باشد. وی معتقد است که جهاد ابتدایی، در صورت وجود قدرت و تمکین، و به قصد اقامه حکومت اسلامی، مشروط بر اذن امام یا فقیه جامع‌الشرایط، قابل انجام است.^{۱۳} فقهای شیعه، جهاد را مبارزه‌ای می‌دانند که اهداف آن شامل: دفاع از مسلمانان در برابر تهاجم دشمن، مبارزه با کفار معاند و مشرکین، دفع باغیان یا شورشیان داخلی، و گسترش حاکمیت اسلام در صورت فراهم بودن شرایط است. برای مثال، در منابع فقهی آمده است که جهاد با کفار کتابی غیر ذمی یا ذمی‌ای که پیمان ذمه را نقض کرده‌اند، واجب است و آنان باید یکی از سه راه را انتخاب کنند: گرویدن به اسلام، پذیرش جزیه و بقای بر دین خود، یا جنگ.

^{۱۲} محمدحسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، ۱۹۸۱، ج ۲۱، ص ۳

^{۱۳} محمدبن حسن طوسی، المبسوط فی فقه الامامیه، ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۸ و امام خمینی (ره)، تحریر الوسیله، ۱۳۸۵، ص ۳۷۷

در فقه اهل سنت، تعریف جهاد نیز شامل جنگ با کفار برای گسترش اسلام و همچنین دفاع از سرزمین اسلامی است. شافعی، مالک، ابوحنیفه و احمد بن حنبل هر یک مباحث مفصلی در باب جهاد مطرح کرده‌اند. در نگاه سنتی اهل سنت، جهاد ابتدایی نیز به عنوان واجب کفایی تلقی می‌شود و به طور سنتی توسط خلیفه یا حاکم اسلامی اعلان می‌گردد. این در حالی است که در برخی دیدگاه‌های معاصر اهل سنت، بر دفاع از امت اسلامی تأکید بیشتری شده و جهاد بیشتر در قالب دفاع مشروع در نظر گرفته شده است.^{۱۴}

از منظر مفهومی، جهاد تنها به معنای نبرد نظامی محدود نمی‌شود. در منابع روایی، جهاد به دو نوع تقسیم شده است: جهاد اکبر و جهاد اصغر. البته پس از تحلیل امام خامنه‌ای (حفظه‌الله) از جهاد و تبیین جهاد فرهنگی، قسم سوم به نام جهاد کبیر که جهاد فرهنگی است، به آن اضافه شده است. جهاد اکبر به مبارزه با نفس و تهذیب باطنی اشاره دارد. امام علی علیه السلام: «اعلموا أن الجهاد الأكبر جهاد النفس، فاشتغلوا بجهاد أنفسكم تسعدوا»^{۱۵} بدانید که جهاد اکبر جهاد با نفس است، پس به جهاد با نفسهای خویش پردازید تا نیک بخت شوید. این تقسیم‌بندی نشان‌دهنده گستره معنایی ویژه جهاد در فقه و اخلاق اسلامی است و تأکید دارد که مجاهده نفس، مبنای معنوی جهاد بیرونی است. در مباحث معاصر، جهاد به ابعاد جدیدی مانند جهاد علمی، فرهنگی، اقتصادی، رسانه‌ای و سایبری گسترش یافته است. این اشکال جهاد که در اصطلاح برخی اندیشمندان معاصر «جهاد نرم» خوانده می‌شود، در چارچوب دفاع از دین و امت اسلامی قرار دارد و واجد مشروعیت شرعی دانسته شده‌اند. فقهای مانند آیت‌الله کعبی معتقدند که آمادگی رسانه‌ای، اقتصادی و فرهنگی، بخشی از اقتدار دینی و ابزارهای مشروع جهاد در جهان معاصر هستند و تحت مفهوم «اعدوا لهم ما استطعتم من قوة» قابل تفسیرند.

در جمع‌بندی، می‌توان گفت که جهاد در فقه اسلامی مفهومی پیچیده و چندوجهی است که از جنبه‌های نظامی، سیاسی، اعتقادی، و اخلاقی برخوردار است. تفاوت‌هایی که میان مکاتب فقهی در تعریف و تطبیق جهاد وجود دارد، از اختلاف مبانی در مشروعیت سیاسی و شرایط عصر غیبت ناشی می‌شود. با این حال، وحدت نظر در اصل مشروعیت دفاع از اسلام و مسلمین، نشانگر اهمیت بنیادین جهاد در نظام فقهی اسلامی است.

^{۱۴} ر.ک: یوسف القرضاوی، فقه الجهاد.

^{۱۵} الشیخ محمد محمدی الری شهری، میزان الحکمه، بی‌تا، ج ۲، ص ۲۳۲

۳. روایات دال بر جهاد

روایات دال بر جهاد عبارتند از:

۳،۱. محبوبیت قطره دم فی سبیل الله نزد خداوند

در روایتی آمده است: « مَا مِنْ قَطْرَةٍ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ قَطْرَةٍ دَمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. » یعنی «هیچ قطره‌ای نزد خداوند متعال محبوب‌تر از قطره خون ریخته شده در راه او نیست.»^{۱۶}

۳،۲. تطهیر سیئات

امام جعفر صادق علیه السلام می‌فرماید: « مَنْ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَمْ يَعْرِفْهُ اللَّهُ شَيْئاً مِنْ سَيِّئَاتِهِ. » یعنی «آنکه که در راه خدا کشته می‌شود، خداوند هیچ یک از گناهانش را به روی او نخواهد آورد.»^{۱۷}

پیش از پرداختن به ارتباط این حدیث با جهاد، لازم است مفهوم گناهان و بخشش الهی را در اسلام بررسی کنیم. در آموزه‌های قرآن و سنت، گناهان به دو دسته عمده تقسیم می‌شوند: گناهان صغیره و گناهان کبیره. گناهان صغیره معمولاً به اعمالی اطلاق می‌شود که بدون ارتکاب گناه بزرگ قابل بخشش هستند، در حالی که گناهان کبیره شامل اعمالی هستند که به‌طور خاص نیاز به توبه و اصلاح دارند. در قرآن کریم، خداوند به‌طور مداوم بر بخشش خود تأکید می‌کند و بیان می‌دارد که هیچ چیز نمی‌تواند مانع بخشش خداوند به بندگان شود مگر اینکه آن‌ها توبه نکرده و به سمت خداوند بازنگردند. خداوند در سوره زمر می‌فرماید: «قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَتِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ»^{۱۸} که به این معناست که «بگو: ای بندگان من که بر خود اسراف کرده‌اید، از رحمت خدا ناامید نشوید که خداوند همه گناهان را می‌بخشد، او آمرزنده و مهربان است.» بخشش الهی در اسلام نه تنها به‌طور کلی شامل تمام گناهان می‌شود بلکه حتی در مواردی مانند جهاد در راه خدا، خداوند به کسانی که در این راه جان خود را فدای ایمان و دین می‌کنند، هیچ‌یک از گناهانشان را نخواهد آورد. در حقیقت، در این موارد خاص، خداوند به‌واسطه فداکاری در راه خود، اعمال گذشته بندگان را می‌بخشد. اسلام به جهاد به‌عنوان یک واجب بزرگ و اساسی نگاه می‌کند که به‌طور خاص در موارد دفاع از دین، جان، مال و عرض مسلمانان در برابر تهدیدات دشمنان

^{۱۶} الشیخ حرّ العاملی، تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة، ۱۴۱۶، ج ۱۵، ص ۱۴

^{۱۷} محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۵۴

^{۱۸} زمر، ۵۳

پیش‌بینی شده است. با این حال، جهاد در اسلام محدود به جنگ نظامی نیست، بلکه شامل تمام تلاش‌های انسانی برای گسترش و حفاظت از اصول دینی و انسانی است.

امام جعفر صادق علیه‌السلام در این حدیث به صراحت بیان می‌دارد که کسانی که در راه خدا کشته می‌شوند، از گناهان خود پاک می‌شوند و خداوند هیچ‌یک از خطاهای آن‌ها را به یاد نخواهد آورد. این امر به‌طور خاص به کسانی که در میدان جنگ‌های دفاعی یا در راه ترویج دین در برابر ظلم و فساد می‌جنگند، اشاره دارد. این حدیث نشان‌دهنده‌ی درجه بالای جهاد در اسلام است. از آنجا که در اسلام جهاد در راه خدا یکی از بزرگ‌ترین و برجسته‌ترین عبادات به‌شمار می‌آید، خداوند برای کسانی که جان خود را در این راه فدای ایمان می‌کنند، وعده بخشش می‌دهد. در واقع، چنین فداکاری‌هایی موجب می‌شود که فرد از گذشته خود رهایی یابد و در مسیر تقرب به خداوند قرار گیرد. این آیه بیان می‌کند که جهاد در راه خدا، به‌ویژه برای کسانی که جان خود را در این مسیر فدای دین می‌کنند، با پاداش‌های عظیمی همراه است که از جمله آن‌ها پاک شدن از گناهان است. جهاد در راه خدا نه تنها در قرآن و حدیث بلکه در سیره‌ی پیامبر اسلام و اهل بیت نیز بسیار مهم و ارزشمند بوده است. در روایات متعددی آمده است که جهاد یکی از آرزوهای بزرگ مؤمنان است. پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در موارد مختلف به مسلمانان توصیه کرده‌اند که جهاد را به‌عنوان یک فضیلت عظیم در نظر بگیرند و در راه خداوند، حتی در سخت‌ترین شرایط، تلاش کنند. جهاد در اسلام هم‌چنین فرصتی است برای مسلمانان که خود را در مسیر خداوند ثابت‌قدم کنند و در نهایت به بهشت و مغفرت الهی دست یابند. بخشش الهی برای کسانی که در راه خدا کشته می‌شوند، در واقع به‌عنوان پاداشی بزرگ برای فداکاری و جانفشانی در راه دین و اصول الهی است. در اسلام، کسی که در راه خدا می‌جنگد و جان خود را فدای اهداف بزرگ دینی می‌کند، نه تنها از گناهان خود پاک می‌شود بلکه به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین بندگان خدا شناخته می‌شود. این بخشش الهی به معنای درک عمیق‌تر نسبت به محبت و رحمت خداوند است، که حتی در شدیدترین شرایط، یعنی هنگام جانفشانی برای دین، رحمت و مغفرت خود را شامل حال بندگان می‌کند.

۳,۳. شعب الجهاد

امیرالمومنین علیه‌السلام می‌فرمایند: « الْجِهَادِ عَلَى أَرْبَعِ شُعَبٍ : عَلَى الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالصَّدْقِ فِي الْمَوَاطِنِ وَشَتَّانِ الْفَاسِقِينَ. » یعنی «جهاد چهار شاخه دارد: امر به معروف، نهی از منکر، پایداری در جبهه‌های جنگ و دشمنی با تبهکاران.»^{۱۹}

بر طبق این روایت، جهاد چهار شاخ دارد که عبارتند از:

اول: امر به معروف

امر به معروف یکی از اصلی‌ترین وظایف مسلمانان در جامعه اسلامی است. در اسلام، معروف به آنچه اطلاق می‌شود که طبق اصول دینی و اخلاقی صحیح است و در راستای اجرای عدالت و اصلاح جامعه قرار دارد. امر به معروف به معنای توصیه به انجام کارهای نیکو، احکام شرعی و اخلاقی است. در این راستا، فرد مسلمان باید دیگران را به خوبی‌ها و اعمال نیکو دعوت کند و جامعه را از بی‌توجهی به اخلاق و اصول دینی آگاه کند. امر به معروف به‌عنوان یکی از شاخه‌های جهاد، در حقیقت تلاشی برای ایجاد جامعه‌ای صالح و بر پایه اصول اسلامی است.^{۲۰} مسلمانان نه‌تنها باید خود را از گناهان دور کنند بلکه باید دیگران را نیز به مسیر حق هدایت کنند. این عمل نه‌تنها در راستای اصلاح فردی بلکه به‌عنوان یک مسئولیت اجتماعی و دینی برای اصلاح جامعه اسلامی نیز است. در آیه‌ای از قرآن آمده است: «وَكُونُوا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا»^{۲۱} که اشاره به هدایت جامعه به سوی تقوا دارد.

دوم: نهی از منکر

همان‌طور که امر به معروف ضروری است، نهی از منکر نیز یکی از اصلی‌ترین شاخه‌های جهاد به شمار می‌آید. نهی از منکر به معنای جلوگیری از اعمال نادرست و گناه‌آلود در جامعه است. در قرآن آمده است: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ».^{۲۲} این آیه به‌طور واضح بر مسئولیت مسلمانان برای جلوگیری از فساد و گناه در جامعه تأکید دارد. نهی از منکر در واقع برای جلوگیری از رواج فساد و تباهی در جامعه است که از نظر امام علی علیه‌السلام بخش مهمی از جهاد به‌شمار می‌آید. جامعه‌ای که از فساد و منکرات رهایی یابد، جامعه‌ای است که در مسیر تعالی دینی و اجتماعی گام برداشته است. بنابراین، نهی از منکر نه‌تنها به‌عنوان یک وظیفه فردی بلکه به‌عنوان یک تکلیف اجتماعی و دینی برای حفظ سلامت جامعه اسلامی است.^{۲۳}

سوم: پایداری در جبهه‌های جنگ

این بخش از حدیث به جهاد فیزیکی در میدان نبرد اشاره دارد. پایداری در جبهه‌های جنگ برای دفاع از دین، سرزمین و اصول اسلامی یکی از مهم‌ترین وظایف مسلمانان در مواجهه با تهدیدات دشمنان است. در قرآن نیز بر ضرورت

^{۲۰} محمد خیر هیکل، الجهاد و القتال فی السیاسة الشرعیة، ۱۴۱۷، ج ۱، ص ۴۶-۴۷،

^{۲۱} فرقان، ۷۴

^{۲۲} آل عمران، ۱۰۴

^{۲۳} محمد خیر هیکل، الجهاد و القتال فی السیاسة الشرعیة، ۱۴۱۷، ج ۱، ص ۴۶-۴۷،

جهاد در دفاع از ایمان و جامعه تأکید شده است: «وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ».^{۲۴} جهاد در راه خدا برای حفظ امنیت و عزت مسلمانان ضروری است و در شرایط جنگ، لازم است که مسلمانان از جان خود بگذرند تا اصول اسلامی حفظ شود. پایداری در جبهه‌های جنگ نه تنها برای دفاع از سرزمین بلکه برای حفاظت از حرمت دین و باورهای اسلامی نیز است. این جهاد به‌عنوان یک اقدام دفاعی در برابر تهدیدات خارجی و در راستای نگهداری از استقلال مسلمانان است.

چهارم: دشمنی با تبهکاران

این بخش از حدیث به مبارزه با فساد و ظلم و مقابله با کسانی که در جامعه فساد و تباهی می‌آفرینند اشاره دارد. دشمنی با تبهکاران به معنای مبارزه با کسانی است که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم موجب ظلم و فساد در جامعه اسلامی می‌شوند. در قرآن و سنت، مسلمانان از مبارزه با ظلم و فساد به‌ویژه از سوی ظالمان و فاسقان تأکید دارند. مبارزه با تبهکاران نه تنها به معنای مقابله با افرادی است که به‌طور آشکار در فساد و ظلم دست دارند بلکه به معنای مقابله با هرگونه فساد و بی‌عدالتی است که موجب نابودی ارزش‌ها و اصول اسلامی در جامعه می‌شود.

در تشریح جهاد، اسلام نه تنها بر جنگ‌های فیزیکی بلکه بر ابعاد اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی جهاد نیز تأکید دارد. جهاد در اسلام، به‌ویژه در زمان‌هایی که مسلمانان مورد تهدید قرار می‌گیرند، به‌عنوان یک وظیفه اجتماعی و دینی مطرح است. در این راستا، جهاد در اسلام از چهار شاخه‌ای که امام علی علیه‌السلام بیان کرده‌اند، بهره‌برداری می‌کند. زیرا امر به معروف و نهی از منکر به‌عنوان جهاد اجتماعی شناخته می‌شوند که در راستای ایجاد جامعه‌ای سالم و پاک از فساد و گناه هستند. مسلمانان در این راستا وظیفه دارند تا جامعه خود را به‌سوی عمل به اصول صحیح دینی و اخلاقی هدایت کنند. همچنین پایداری در جبهه‌های جنگ به‌عنوان جهاد فیزیکی در نظر گرفته می‌شود که هدف آن دفاع از سرزمین و حفظ امنیت مسلمانان است و دشمنی با تبهکاران نشان‌دهنده جهاد در برابر فساد و ظلم است که در راستای حفظ اصول عدالت و حقوق انسان‌ها می‌باشد. به عبارتی؛ این چهار شاخه جهاد در واقع تشکیل‌دهنده چارچوبی جامع برای تحقق جامعه‌ای اسلامی، منصف و مترقی است که در آن همه افراد، به‌ویژه مؤمنان، در راستای یکدیگر و در راستای اهداف الهی حرکت می‌کنند.

۳،۴. اشرف الأعمال

امیرالمومنین علیه السلام می فرمایند: «إِنَّ الْجِهَادَ أَشْرَفَ الْأَعْمَالِ بَعْدَ الْإِسْلَامِ ، وَهُوَ قِوَامُ الدِّينِ ، وَالْأَجْرُ فِيهِ عَظِيمٌ مَعَ الْعِزَّةِ وَالْمَنْعَةِ ، وَهُوَ الْكِرَّةُ ، فِيهِ الْحَسَنَاتُ وَالْبُشْرَى بِالْجَنَّةِ بَعْدَ الشَّهَادَةِ.»^{۲۵} یعنی «همانا جهاد شریفترین کارها بعد از اسلام است. جهاد مایه پایداری دین است و علاوه بر آن که عزت و اقتدار می آورد اجری بزرگ دارد. جهاد، یورش آوردن است. در آن نیکیها و ثوابهاست و نوید به بهشت است بعد از رسیدن به شهادت.»

در این حدیث، امام علی علیه السلام جهاد را شریفترین عمل بعد از اسلام معرفی می کنند. این بدان معناست که در چشم اسلام، جهاد به عنوان بهترین و مهم ترین عمل بعد از پذیرش اسلام در نظر گرفته شده است. از آنجا که اسلام خود به عنوان کامل ترین دین و راهنمای جامع زندگی معرفی می شود، جهاد به عنوان ادامه ی این مسیر، نه تنها یک وظیفه دینی بلکه یک عمل بزرگ و پرارزش به شمار می آید. در اسلام، جهاد نه تنها برای دفاع از دین بلکه برای گسترش اصول اسلامی، عدالت، و حقوق بشر در سطح جهانی ضروری است. این تعبیری که امام علی علیه السلام از جهاد دارند، اشاره به این دارد که جهاد در اسلام مفهومی فراتر از جنگ های نظامی دارد و می تواند شامل هرگونه تلاش برای گسترش دین، حفظ ارزش های اخلاقی، و دفاع از جامعه اسلامی باشد. در این راستا، جهاد در خدمت تقویت دین و نهادینه سازی اصول اخلاقی و دینی در جامعه قرار می گیرد.

امام علی علیه السلام در ادامه این حدیث بیان می کنند که جهاد «قِوَامُ الدِّينِ» است. این عبارت نشان می دهد که جهاد یکی از ارکان اصلی پایداری و استحکام دین است. بدون جهاد و ایستادگی در برابر دشمنان دین، اسلام نمی تواند در برابر تهدیدات داخلی و خارجی مقاومت کند. جهاد به عنوان ابزاری برای حفاظت از اصول دینی و اجتماعی در برابر حملات و فتنه ها به شمار می آید. این پایداری موجب حفظ آزادی دینی و تأسیس جامعه ای بر اساس اصول الهی خواهد شد. از نظر امام علی علیه السلام، جهاد نه تنها به عنوان یک عمل فیزیکی و نظامی بلکه به عنوان وسیله ای برای تحقق هدف های دینی و اجتماعی در نظر گرفته می شود. در این راستا، جهاد می تواند به عنوان یک فعالیت فرهنگی، اجتماعی، یا حتی معنوی برای ارتقاء ایمان و گسترش عدالت در جامعه اسلامی باشد. به همین دلیل، جهاد در خدمت قوام دین و استحکام آن در برابر دشمنان دین قرار می گیرد.

امام علی علیه السلام در حدیث خود جهاد را باعث «عزت» و «منعت» مسلمانان می دانند. این ویژگی ها در حقیقت به قدرت و اقتدار مسلمانان اشاره دارد. جهاد در راه خدا باعث می شود که مسلمانان از قدرت و عزت لازم برای دفاع

^{۲۵} عبدعلی بن جمعه حویزی، نور الثقلین، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۴۰۸ و محمد بن شاه مرتضی فیض کاشانی، الوافی، ۱۴۰۶، ج ۱۵، ص ۱۰۵

از دین، مال و ناموس خود برخوردار شوند. جهاد نه تنها مسلمانان را در برابر دشمنان خارجی مقاوم می‌کند بلکه باعث می‌شود که مسلمانان در میان سایر ملت‌ها از احترام و اعتبار برخوردار شوند. در واقع، جهاد به‌عنوان ابزاری برای حفظ آزادی و استقلال مسلمانان در نظر گرفته می‌شود. عزت و منعت همچنین به معنای سربلندی مسلمانان در جامعه جهانی است. زمانی که مسلمانان در راه خدا به‌صورت متحد و با قوت در برابر دشمنان ایستادگی می‌کنند، این جهاد می‌تواند موجب تأسیس یک جامعه قوی، محترم، و مستقل شود. جهاد در این زمینه نه تنها برای دفاع از سرزمین اسلامی بلکه برای برقراری عدالت اجتماعی و انسانی در سطح جهانی مهم است.

یکی از مهم‌ترین پیام‌های این حدیث، پاداش عظیم جهاد است. امام علی علیه‌السلام در این حدیث اشاره می‌کند که جهاد در راه خدا همراه با «حسنات» و «بشارت به بهشت بعد از شهادت» است. این عبارت نشان‌دهنده این است که جهاد نه تنها موجب تقرب به خداوند و افزایش حسنات می‌شود بلکه در نهایت به‌عنوان راهی برای رسیدن به بهشت و رستگاری در نظر گرفته می‌شود. در قرآن نیز بارها به پاداش‌های بزرگ برای مجاهدان در راه خدا اشاره شده است: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ سَفَا كَانَهُمْ بَنِيَانٌ مَّرْصُوصٌ»^{۲۶} این پاداش‌ها نشان‌دهنده این است که جهاد در راه خدا تنها به‌عنوان یک عمل فیزیکی و دنیوی نبوده بلکه در نهایت موجب رسیدن به یک پاداش ابدی در آخرت است. شهادت در راه خدا، که در بسیاری از موارد در جهاد به دست می‌آید، یک نوع اعطای رستگاری به فرد مجاهد است که نتیجه فداکاری و ایثار او در راه دین است.

عبارت «وَهُوَ الْكِرَّةُ» در حدیث امام علی علیه‌السلام به‌طور خاص اشاره به یورش آوردن و تلاش برای پیشبرد اهداف دین دارد. جهاد به‌عنوان «کره»، به معنای بازگشت و نبردی است که برای دفاع از اصول دین انجام می‌شود. این نبرد تنها محدود به جنگ‌های نظامی نیست بلکه به معنای تلاش مستمر در جهت گسترش و تثبیت دین در جامعه است. در این راستا، جهاد می‌تواند به‌عنوان نبرد در برابر فساد اجتماعی، ظلم و فساد اخلاقی و دینی، و حتی جهاد با نفس نیز در نظر گرفته شود. یورش آوردن در این معنا به معنای مقابله با تمامی موانع و فتنه‌هایی است که مانع از اجرای اصول دین در جامعه می‌شوند.

۳،۵. فوق کل بر

رسول خدا صلی الله علیه واله می فرماید: «فَوْقَ كُلِّ بَرٍّ بَرٌّ حَتَّى يُقْتَلَ الرَّجُلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَلَيْسَ فَوْقَهُ بَرٌّ»^{۳۷} یعنی «بالای هر نیکی، نیکی دیگری است، مگر کشته شدن در راه خداوند - عز و جل -؛ که هیچ نیکی بالاتر از آن نیست.»

در این حدیث، پیامبر اسلام صلی الله علیه واله وسلم به طور صریح بر عظمت جهاد در راه خداوند تأکید دارند. وقتی پیامبر می فرماید «فوق کل بر بر»، به این معناست که در اسلام هر نیکی، پس از خود نیکی بالاتری دارد. به عبارت دیگر، اسلام تشویق به انجام نیکویی‌ها در تمامی ابعاد زندگی می کند؛ از کمک به فقرا و یتیمان گرفته تا حمایت از حقوق انسان‌ها و درک نیازهای جامعه. همه این‌ها اعمال نیکو و شایسته‌ای هستند که در قرآن و سنت مورد تأکید قرار دارند. اما نکته‌ای که در این حدیث به ویژه برجسته است، آن است که هیچ عملی بالاتر از کشته شدن در راه خداوند نیست. این بیان به طور خاص بر جهاد و شهادت در راه خدا تأکید دارد و نشان می دهد که جهاد در راه خدا، از تمامی اعمال نیکو در اسلام بالاتر است. به عبارتی دیگر، در نزد خداوند عز و جل، هیچ عبادتی به قدر و اندازه جهاد در راه او و فداکاری برای دین مقدس اسلام ارزشمند و با فضیلت نیست.

در اسلام، جهاد به طور خاص به عنوان یک عمل مقدس و مهم شناخته می شود. جهاد، به عنوان تلاشی برای دفاع از دین و جامعه اسلامی و گسترش اصول اسلامی، در قرآن و سنت به شدت مورد تأکید قرار گرفته است. در بسیاری از آیات قرآن و روایات اهل بیت، جهاد به عنوان یکی از والاترین عبادات و اعمال نیکو معرفی شده است. در قرآن کریم، خداوند بارها بر اهمیت جهاد تأکید کرده است و آن را نه تنها برای دفاع از اسلام بلکه به عنوان وسیله‌ای برای تقرب به خداوند و رسیدن به پاداش‌های عظیم الهی معرفی کرده است. برای مثال، در سوره توبه آمده است: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدَا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ»^{۳۸} در این آیه، خداوند از مؤمنان جان و مالشان را در برابر بهشت خریداری می کند و به آنان وعده می دهد که در راه خدا جهاد کنند و در این مسیر جان خود را فدای دین نمایند.

^{۳۷} محمدباقر المجلسی، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار عليهم السلام، ۱۴۰۳، ج ۹۷، ص ۱۰، الشيخ حر العاملي، الفصول المهمة في أصول الأئمة (تكملة الوسائل)، ۱۴۱۸، ج ۳، ص ۳۷۷؛ الشيخ الصدوق، الخصال، ۱۴۱۶، ج ۱، ص ۹ و الشيخ الطوسي، تهذيب الأحكام، ۱۳۶۵، ج ۶، ص ۱۲۲

^{۳۸} توبه، ۱۱۱

در حدیث امام علی علیه السلام و در احادیث دیگر، جهاد در راه خداوند به عنوان یکی از بزرگ‌ترین عبادات و فضایل انسانی شناخته شده است. اما در این حدیث خاص پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم، جایگاه ویژه‌ای به جهاد داده شده است که به آن توجه خاصی لازم است. با اینکه اسلام به انجام تمامی اعمال نیکو مانند صدقه دادن، نماز، روزه، و کمک به نیازمندان تأکید دارد، اما پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم در این حدیث تأکید دارند که جهاد در راه خدا از همه این اعمال بالاتر است. در واقع، جهاد در اسلام نه تنها به معنای جنگیدن برای دفاع از دین و مقابله با دشمنان فیزیکی است، بلکه شامل جهاد در برابر فساد، جهاد فرهنگی و اجتماعی، و جهاد با نفس نیز می‌شود. بنابراین، جهاد در راه خدا شامل تمامی تلاش‌هایی است که انسان برای تعالی اخلاقی، دینی و اجتماعی خود و جامعه‌اش در راه خداوند انجام می‌دهد. این نوع جهاد، به‌ویژه زمانی که فرد جان خود را فدای ایمان و اصول دینی می‌کند، از بزرگ‌ترین نیکی‌ها به‌شمار می‌آید.

یکی از مفاهیم مهمی که در این حدیث مطرح می‌شود، مسئله شهادت در راه خدا است. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم بیان می‌دارند که هیچ نیکی بالاتر از کشته شدن در راه خداوند نیست. شهادت در اسلام به عنوان یک نوع نهایت فداکاری شناخته می‌شود، جایی که فرد مسلمان جان خود را فدای اصول دینی و دفاع از ایمان می‌کند. این فداکاری نه تنها در دفاع از سرزمین و مردم بلکه در دفاع از اصول انسانی و اخلاقی نیز اهمیت دارد. شهادت در راه خدا در قرآن و سنت به عنوان یکی از بزرگ‌ترین پاداش‌ها معرفی شده است. در قرآن کریم آمده است: «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ»^{۲۹} این آیه به‌طور صریح بیان می‌کند که کسانی که در راه خدا کشته می‌شوند، زنده‌اند و در نزد خداوند پاداش می‌گیرند. شهادت در اسلام نه تنها یک پایان فیزیکی بلکه یک آغاز جدید برای رسیدن به بهشت و پاداش‌های ابدی است.

تشریح جهاد در اسلام نه تنها برای دفاع از دین و سرزمین بلکه برای تعالی روحی و معنوی فرد مسلمان نیز انجام می‌شود. حدیث پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم به‌طور صریح به این نکته اشاره دارد که جهاد و شهادت در راه خدا از تمامی اعمال نیکو بالاتر است. این امر نشان می‌دهد که جهاد نه تنها یک وظیفه اجتماعی و دینی است بلکه یک وسیله برای رسیدن به پاداش‌های عظیم الهی و تقرب به خداوند می‌باشد. از سوی دیگر، این حدیث تأکید می‌کند که جهاد و شهادت در راه خدا، حتی اگر با رنج و سختی‌های فراوان همراه باشد، در نهایت موجب رسیدن به بهشت

و آمرزش الهی خواهد شد. بنابراین، تشریح جهاد در اسلام به‌عنوان یک وسیله برای تحقق هدف‌های الهی و دفاع از اصول اسلامی و انسانی است.

۳،۶. عماد الدین

امیرالمومنین علیه السلام می‌فرماید: « الْجِهَادُ عِمَادُ الدِّينِ ، وَمِنْهَا جُ السُّعْدَاءِ .» یعنی «جهاد ستون دین و راه روشن نیکبختان است.»^{۳۰} امام علی علیه‌السلام جهاد را «عِمَادُ الدِّينِ»، یعنی ستون دین، می‌نامند. این عبارت نشان می‌دهد که جهاد در اسلام نه‌تنها به‌عنوان یک وظیفه اجتماعی یا فردی بلکه به‌عنوان یکی از ارکان اصلی و ضروری برای حفظ و پایداری دین در برابر تهدیدات داخلی و خارجی شناخته می‌شود. جهاد، چه در قالب دفاع از سرزمین‌های اسلامی و چه در قالب تلاش برای گسترش اصول اسلامی، بخش عمده‌ای از استحکام و پایداری دین اسلام را تشکیل می‌دهد. بدون جهاد، اصول دینی و اجتماعی که اسلام بر آن بنا شده نمی‌تواند در برابر چالش‌ها و فتنه‌ها مقاومت کنند.

در ادامه حدیث، جهاد به‌عنوان «مِنْهَا جُ السُّعْدَاءِ»، یعنی راه روشن نیکبختان، معرفی شده است. این بخش نشان می‌دهد که جهاد نه‌تنها برای دفاع از دین و اصول اسلامی اهمیت دارد بلکه برای رسیدن به سعادت واقعی در زندگی فردی و اجتماعی نیز ضروری است. کسانی که در راه خدا جهاد می‌کنند، به‌واسطه فداکاری و ایثار خود به سوی رستگاری و نیکبختی در دنیا و آخرت حرکت می‌کنند. تشریح جهاد در اسلام به‌طور مستقیم با حفظ دین، کرامت انسان‌ها و تحقق عدالت اجتماعی در ارتباط است. این حدیث، جایگاه جهاد را در اسلام روشن می‌کند و تأکید دارد که جهاد نه‌تنها یک عمل دفاعی بلکه ابزاری برای استحکام دین و دستیابی به سعادت است.

۳،۷. ترک جهاد

رسول خدا صلی الله علیه و اله می‌فرماید: « فَمَنْ تَرَكَ الْجِهَادَ أَلْبَسَهُ اللَّهُ ذُلًّا فِي نَفْسِهِ ، وَ فَقَرًا فِي مَعِيشَتِهِ ، وَ مَحَقًّا فِي دِينِهِ . إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَعَزُّ أُمَّتِي بِسَنَابِكِ خَيْلِهَا وَمَرَائِزِ رِمَاحِهَا .»^{۳۱} یعنی « هر کس جهاد را واگذارد خداوند جامه خواری بر جان او پوشاند و زندگیش را دستخوش فقر سازد و دینش را از بین ببرد . خداوند تبارک و تعالی عزت و اقتدار امت مرا در سُمهای اسبان‌شان و نوک نیزه‌هایشان قرار داده‌است .»

^{۳۰} عبدالواحد بن محمد آمدی، غرر الحکم، ۱۴۱۰، ج ۱، ص ۷۲

^{۳۱} الشیخ الصدوق، الأمالی، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۵۷۷

در این حدیث، پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم به طور صریح و واضح بر اهمیت جهاد در راه خدا تأکید دارند. وقتی که پیامبر می‌فرمایند «هر کس جهاد را واگذارد»، این عبارت به کسانی اشاره دارد که از انجام این وظیفه مهم و بزرگ خودداری می‌کنند. پیامبر اسلام به طور آشکار می‌فرمایند که واگذاری جهاد نه تنها تبعات منفی فردی دارد بلکه اثرات منفی آن بر روی جامعه اسلامی نیز مشهود خواهد بود. در ادامه حدیث، پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم تبعات ترک جهاد را به طور صریح بیان می‌کنند:

اول: جامه خواری بر جان انسان:

پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم می‌فرمایند که کسی که جهاد را ترک کند، خداوند جامه خواری بر جان او می‌پوشاند. این به معنای از دست دادن عزت و کرامت است. در واقع، فردی که جهاد را ترک می‌کند، از نظر معنوی و اجتماعی ضعیف می‌شود و عزت و شأن خود را از دست می‌دهد. این مسئله نشان می‌دهد که جهاد نه تنها برای دفاع از دین بلکه برای حفظ کرامت فردی و اجتماعی نیز ضروری است.

دوم: فقر در معیشت:

پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم همچنین می‌فرمایند که ترک جهاد باعث فقر در معیشت می‌شود. در واقع، جهاد یکی از وسیله‌های برکت و روزی برای فرد مسلمان است. زمانی که مسلمانان در راه خدا جهاد می‌کنند، به طور طبیعی در مسیرهای مختلف زندگی برکات الهی نصیب آن‌ها می‌شود. ترک جهاد، به معنای دور شدن از مسیر رحمت الهی و کسب روزی حلال است.

سوم: محو دین:

از جمله تبعات مهم ترک جهاد، از بین رفتن دین است. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم به وضوح می‌فرمایند که ترک جهاد باعث محو دین می‌شود. این به این معناست که زمانی که مسلمانان در برابر دشمنان دین نمی‌ایستند و جهاد را ترک می‌کنند، دین به طور جدی تهدید می‌شود. در واقع، اسلام برای بقای خود نیاز به تلاش و جهاد مداوم دارد.

چهارم: جهاد و عزت امت اسلامی:

در بخش بعدی حدیث، پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم به طور خاص اشاره دارند که عزت و اقتدار امت اسلامی در «سم‌های اسبان‌شان و نوک نیزه‌هایشان» قرار دارد. این عبارت به طور ویژه‌ای به اهمیت جهاد در راه خدا و مبارزه

با دشمنان اشاره دارد. پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم می‌فرمایند که مسلمانان از طریق جهاد و مبارزه در میدان نبرد به عزت و قدرت دست می‌یابند.

این عبارت به‌ویژه بر این نکته تأکید دارد که جهاد در اسلام نه تنها برای دفاع از سرزمین بلکه برای دفاع از اصول دینی و اجتماعی نیز ضرورت دارد. جهاد موجب تقویت و عزت جامعه مسلمانان در برابر دشمنان است و باعث می‌شود که مسلمانان در جهان احترام و اعتبار داشته باشند. در واقع، جهاد باعث می‌شود که مسلمانان از نظر سیاسی، اجتماعی و حتی اقتصادی در برابر تهدیدات خارجی ایستادگی کنند. در این راستا، حدیث پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم تأکید دارد که ترک جهاد نه تنها باعث ضعیف شدن فرد مسلمان بلکه جامعه اسلامی را در معرض خطر قرار می‌دهد. تشریح جهاد در اسلام به‌عنوان یک عمل مهم اجتماعی و دینی، باعث می‌شود که مسلمانان از تهدیدات خارجی و داخلی در امان باشند و دین اسلام به‌طور پایدار در جامعه جهانی گسترش یابد. یکی از نکات کلیدی که در این حدیث مطرح است، این است که عزت و اقتدار مسلمانان در گرو جهاد است. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم می‌فرمایند که عزت و اقتدار امت اسلامی به‌وسیله جهاد در راه خدا به‌دست می‌آید. این جمله نشان می‌دهد که جهاد نه تنها به‌عنوان یک وسیله برای دفاع از دین و سرزمین بلکه به‌عنوان ابزاری برای برقراری قدرت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی برای مسلمانان در جهان است. در طول تاریخ، مسلمانان با جهاد در برابر دشمنان ایستادگی کرده‌اند و توانسته‌اند به‌طور چشمگیری قدرت و عزت خود را حفظ کنند. این امر نه تنها برای دفاع از سرزمین‌ها بلکه برای حفظ اصول اخلاقی و دینی در برابر تهدیدات خارجی بوده است. جهاد باعث شده که مسلمانان در برابر تمامی مشکلات و تهدیدات متحد باقی بمانند و در نهایت از مشکلات بیرون بیایند.

۳،۸ . باب الجَنَّة

امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرمایند: «إِنَّ الْجِهَادَ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ فَتَحَهُ اللَّهُ لِخَاصَّةِ أَوْلِيَائِهِ ، وَهُوَ لِبَاسُ التَّقْوَى ، وَدِرْعُ اللَّهِ الْحَصِينَةُ ، وَجَنَّتُهُ الْوَثِيقَةُ»^{۳۲} یعنی «همانا جهاد یکی از درهای بهشت است که خداوند آن را برای اولیای خاص خود گشوده است . جهاد جامه تقوا و زره استوار خداوند و سپر محکم اوست.»

در آغاز حدیث، امیرالمؤمنین علیه‌السلام جهاد را «بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ»، یعنی یکی از درهای بهشت، معرفی می‌کند. این عبارت به‌وضوح نشان می‌دهد که جهاد در اسلام نه تنها یک عمل دنیوی بلکه مسیری است که فرد را به بهشت هدایت می‌کند. در قرآن کریم نیز به این نکته اشاره شده است که کسانی که در راه خدا می‌جنگند و جان خود را

^{۳۲} الإمام علی (علیه‌السلام)، نهج البلاغه : الخطبة ۲۷

فدای ایمان می‌کنند، پاداش عظیمی در انتظارشان است. این پاداش بهشت، که در نهایت به‌عنوان نتیجه فداکاری در راه خدا دریافت می‌شود، از بالاترین درجات نزد خداوند است. چنین بیانی از امام علی علیه‌السلام، جهاد را به‌عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به رستگاری و نزدیکی به خداوند معرفی می‌کند. در واقع، جهاد در راه خدا، با توجه به پاداش عظیم آن، به‌عنوان راهی مستقیم برای دستیابی به بهشت معرفی می‌شود. برای کسی که در راه خداوند جان خود را فدای دین می‌کند، هیچ چیز در دنیا نمی‌تواند جایگزین این پاداش الهی باشد.

امام علی علیه‌السلام در ادامه حدیث، جهاد را «لباسُ التَّقوی» و «دِرْعُ اللَّهِ الْحَصِينَةُ» معرفی می‌کنند. این دو عبارت به‌طور معنوی اشاره به این دارند که جهاد در راه خدا نه‌تنها به‌عنوان یک عمل فیزیکی بلکه به‌عنوان یک ابزار برای حفظ تقوا و ایمان است. لباس تقوا در واقع به‌عنوان پوششی معنوی عمل می‌کند که فرد را از گناهان و فساد محافظت می‌کند. لباس تقوا به‌عنوان یک سپر در برابر فتنه‌ها و مشکلات دنیوی عمل می‌کند و فرد مسلمان را در برابر فشارهای نفسانی و شیطانی مقاوم می‌سازد. زمانی که فرد مسلمان در جهاد شرکت می‌کند، او در واقع تقوای خود را در عمل به‌نمایش می‌گذارد. جهاد به‌عنوان یک عمل فداکارانه، فرد را از وسوسه‌ها و دنیای فانی دور نگه می‌دارد و او را به‌سوی خداوند و اصول عالی دینی هدایت می‌کند.

علاوه بر آن، «دِرْعُ اللَّهِ الْحَصِينَةُ» که به‌معنای «زره استوار خداوند» است، به‌طور واضح به نقش جهاد در حفاظت از فرد مسلمان اشاره دارد. زرهی که خداوند در اختیار مجاهدان قرار می‌دهد، همان حفاظ معنوی است که از هر نوع خطر و آسیب محافظت می‌کند. این زره، همان‌طور که فرد را از ضربات دشمن در میدان نبرد محافظت می‌کند، به‌طور معنوی نیز از هر گونه آلودگی و فساد حفظ می‌کند. در حقیقت، جهاد در راه خدا به‌عنوان یک سپر محکم و حفاظت معنوی از فرد مسلمان در نظر گرفته می‌شود که او را از خطرات دنیوی و اخروی دور می‌کند. این سپر محافظ، مسلمان را در برابر ظلم و فساد ایمن نگه می‌دارد و او را به سوی رستگاری هدایت می‌کند.

امام علی علیه‌السلام در این حدیث به جهاد به‌عنوان «جَنَّةُ الْوَأَيْقَةِ» نیز اشاره می‌کنند، که به‌معنای «سپری محکم» است. این سپر محکم در واقع به‌عنوان ابزاری برای حفاظت از دین، اصول اسلامی و عزت مسلمانان در برابر دشمنان عمل می‌کند. جهاد در اسلام، به‌ویژه در زمان‌هایی که دین و جامعه اسلامی تحت تهدید قرار دارند، به‌عنوان ابزاری ضروری برای دفاع از این اصول و ارزش‌ها در نظر گرفته می‌شود. جهاد در این راستا نه‌تنها برای دفاع از سرزمین‌های اسلامی بلکه برای حمایت از حقوق انسان‌ها، مبارزه با ظلم، فساد و بی‌عدالتی است. به‌عبارتی دیگر، جهاد برای

برقراری عدالت و حقیقت در جامعه انجام می‌شود. در این زمینه، جهاد نه تنها یک وظیفه دفاعی بلکه یک اقدام اصلاحی است که هدف آن حفظ اصول دینی و انسانی در برابر تهدیدات داخلی و خارجی است.

تشریح جهاد در اسلام، به‌ویژه با توجه به پاداش‌های عظیم آن در آخرت، نشان‌دهنده اهمیت این عمل در استحکام دین و تقویت جامعه اسلامی است. در قرآن کریم و روایات اهل بیت، جهاد به‌عنوان یک تکلیف دینی و اجتماعی مطرح شده است که مسلمانان برای تحقق اهداف الهی باید در آن مشارکت کنند. جهاد در اسلام نه تنها به‌عنوان یک ابزار دفاعی بلکه به‌عنوان وسیله‌ای برای گسترش اصول اسلام، حفظ عدالت و مقابله با ظلم و فساد در نظر گرفته می‌شود. در قرآن کریم، خداوند مسلمانان را به جهاد در راه او دعوت می‌کند و آن را از بزرگ‌ترین عبادات و اعمال صالح معرفی می‌کند. در سوره توبه آمده است: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ».^{۳۳} این آیه به‌وضوح نشان می‌دهد که جهاد در راه خداوند به‌عنوان معامله‌ای با خداوند محسوب می‌شود که در ازای آن بهشت وعده داده شده است. بنابراین، جهاد به‌عنوان یک عمل بزرگ دینی و انسانی در اسلام تشریح شده است و مسلمانان را به‌عنوان ابزاری برای تقویت ایمان، اتحاد و عزت در برابر دشمنان دین فرا می‌خواند.

۳،۹. رساندن نامه مجاهدان

رسول خدا صلی الله علیه و اله می‌فرمایند: «مَنْ بَلَغَ رَسُولَهُ غَازٍ كَانَ كَمَنْ أَعْتَقَ رَقَبَةً، وَهُوَ شَرِيكُهُ فِي بَابِ «ثَوَابِ» غَزْوَتِهِ».^{۳۴} یعنی «هر کس نامه جنگاوری را برساند همچون کسی است که بنده‌ای را آزاد کند و در دروازه «ثواب» جنگ او شریکش باشد.»

در این حدیث، پیامبر صلی الله علیه و اله وسلم بر اهمیت اطلاع‌رسانی و رساندن پیام جنگاوری در جهاد تأکید دارند. عبارت «مَنْ بَلَغَ رَسُولَهُ غَازٍ»، به‌وضوح اشاره به کسانی دارد که در زمینه جهاد، فعالیت‌هایی مانند ارسال پیام، اخبار، یا حمایت‌های معنوی انجام می‌دهند. این فعالیت‌ها به‌طور غیرمستقیم به تقویت روحیه مجاهدان و تسهیل عملیات جهاد کمک می‌کنند. پیامبر صلی الله علیه و اله وسلم با بیان این حدیث، نشان می‌دهند که حتی کسانی که در میدان نبرد حاضر نیستند، می‌توانند با این گونه کمک‌ها در پاداش جهاد شریک شوند. یکی از نکات مهمی که در این حدیث پیامبر صلی الله علیه و اله وسلم مطرح می‌شود، اهمیت کمک به جهاد از طریق رساندن پیام جنگاوری است. در این حدیث، پیامبر می‌فرمایند که کسی که نامه جنگاوری را به مجاهدان می‌رساند، به‌اندازه کسی که بنده‌ای را آزاد کرده

^{۳۳} توبه، ۱۱۱

^{۳۴} الشیخ حرّ العاملی، تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة، ۱۴۱۶، ج ۱۱، ص ۱۴

است، پاداش می‌برد. این بیان به‌طور روشن نشان می‌دهد که کمک به جهاد حتی در شکل‌های غیرمستقیم و غیرنظامی نیز دارای پاداش‌های بزرگی است. این کمک‌ها می‌توانند در قالب‌های مختلفی مانند ارسال پیام، رساندن اخبار، تأمین منابع مالی، جمع‌آوری تجهیزات، یا حتی فراهم آوردن پشتیبانی معنوی برای مجاهدان باشند. در نهایت، این نوع کمک‌ها به‌طور غیرمستقیم بر تقویت روحیه مجاهدان و تسهیل روند جهاد مؤثر خواهند بود و در پاداش جهاد شریک خواهند شد.

یکی از مهم‌ترین مفاهیمی که در این حدیث مطرح می‌شود، موضوع آزادسازی بندگان است. در این حدیث، رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بیان می‌کنند که کسی که در رساندن پیام جهاد و پشتیبانی از جهادگران مشارکت می‌کند، به‌اندازه کسی است که بنده‌ای را آزاد کرده است. آزادسازی برده‌ها در اسلام به‌عنوان یک عمل نیکو و پسندیده شناخته می‌شود که باعث جلب رضایت الهی و پاداش‌های عظیم در آخرت می‌گردد. آزاد کردن برده‌ها در تاریخ اسلام همواره یکی از بزرگ‌ترین اعمال نیکو شناخته می‌شده است. بسیاری از مسلمانان در زمان پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در تلاش برای آزادسازی برده‌ها و حمایت از آن‌ها فعالیت می‌کردند. پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نیز در بسیاری از موارد تأکید داشتند که آزادسازی بندگان و کمک به فقرا و یتیمان از بهترین اعمال است که در برابر خداوند پاداش می‌آورد.

در این حدیث، آزادسازی بندگان به‌عنوان یک نماد از فداکاری در نظر گرفته شده است. فردی که در جهاد به‌طور غیرمستقیم مشارکت می‌کند، به‌طور معنوی در آزادی افراد از قید بندگی و ظلم شریک می‌شود، و این عمل نیز در پیشگاه خداوند پاداش دارد. در این حدیث، پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بر این نکته تأکید دارند که جهاد در اسلام یک عمل اجتماعی است که نیاز به مشارکت تمامی مسلمانان دارد. برخی از افراد ممکن است در میدان نبرد حاضر نباشند، اما می‌توانند از طریق کمک‌های معنوی، پشتیبانی مالی، یا رساندن پیام جهاد، در این امر مهم مشارکت کنند. بنابراین، جهاد در اسلام یک تکلیف جمعی است که همه مسلمانان با توجه به توانایی‌ها و امکانات خود باید در آن مشارکت کنند.

این حدیث تأکید دارد که جهاد در اسلام محدود به جنگ‌های نظامی نیست بلکه شامل هر نوع تلاش برای تقویت دین، گسترش عدالت، و حمایت از مسلمانان می‌شود. کمک به جهاد به‌طور غیرمستقیم، مانند رساندن پیام جنگاوری، نیز از اهمیت زیادی برخوردار است و پاداش عظیمی را در پی دارد.

نتیجه‌گیری

بررسی ها در این پژوهش های حاکی از آن است که روایات اسلامی به صورت گسترده و ویژه ای به مقوله جهاد پرداخته است. در برخی روایت از فضیلت جهاد سخن گفته شده است به عنوان نمونه: محبوبیت قطره دم فی سبیل الله نزد خداوند، تطهیر سیئات، اشرف الاعمال، فوق کل برّ، عماد الدین و باب الجنه از جمله فضائل برشمرده برای جهاد در روایات است. همچنین از منظر برخی روایات جهاد چهار شاخه دارد: امر به معروف، نهی از منکر، پایداری در جبهه های جنگ و دشمنی با تبهکاران. در روایات اسلامی نیز مقوله ترک جهاد دارای آثار و پیامدهایی بیان شده است: اول: جامه خواری بر جان انسان، دوم: فقر در معیشت، سوم: محو دین. بنابراین فریضه جهاد یکی از مهمترین فرایضی است که در روایات اسلامی مورد تاکید قرار گرفته است.

منابع

۱. القرآن الکریم
۲. الإمام خمینی، سید روح الله موسوی (۱۳۸۵)، تحریر الوسیله، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)
۳. امام خمینی و سایر مراجع (بی تا)، رساله توضیح المسائل، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم،
۴. الامام الحسینی الخامنه‌ای، السیدعلی (۱۴۱۵) اجوبه الاستفتاءات، کویت: بی نا
۵. امام خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۸)، رساله آموزشی، تهران: فقه روز
۶. ابن جوزی (بی تا)، نواسخ القرآن، بیروت: دارالکتب العلمیه
۷. ابن شدقم، ضامن (۱۴۲۰)، وقعه الجمل، قم: السید تحسین آل شیبیب الموسوی
۸. ابن شعبه، حسن بن علی (۱۴۰۴)، تحف العقول، قم: مؤسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین
۹. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۸۴)، برگزیده تفسیر نمونه، قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب (ع).
۱۰. نجفی، محمدحسن (۱۳۷۶)، جواهر الکلام، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

